

Εισαγωγή του επιμελητή

Το εγχειρίδιο Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας του Tony Watson έχει τη δική του ιστορία και πορεία μέσα στην εξέλιξη και κριτική προσέγγιση της κοινωνιολογικής σκέψης γύρω από θέματα εργασίας και απασχόλησης στην καπιταλιστική κοινωνία.

Όπως όμως συμβαίνει με κάθε ιστορία, κάπως έτσι και το βιβλίο αυτό αντανακλά τις αγωνίες και ελπίδες μιας εποχής ραγδαίων αλλαγών. Προσπαθεί μέσω του συγγραφέα να ερμηνεύσει το ρόλο της εργασίας και των εργαζομένων, και να θέσει το πλαίσιο και το περιεχόμενο της κοινωνιολογικής αναζήτησης για το πώς και με τι χαρακτηριστικά θα μπορούσε να υπάρξει στο μέλλον μια πιο δημοκρατική κοινωνία.

Ο συγγραφέας του βιβλίου *Κοινωνιολογία, Εργασία και Βιομηχανία*, μέσα από μια σημαντική και κριτική παρουσίαση των κύριων ιδεών και σχολών της Κοινωνιολογίας γύρω από την εργασία, αναπτύσσει τρεις βασικούς άξονες ανάλυσης. Αυτοί είναι: (α) η σχέση μισθωτής εργασίας και καπιταλιστικής οργάνωσης της κοινωνίας, (β) η σχέση της κοινωνιολογικής επιστήμης με την εργασία και την απασχόληση, και (γ) η σχέση της πολιτικής διακυβέρνησης μιας χώρας με τη Βιομηχανική Κοινωνιολογία.

Μέσα από τους τρεις παραπάνω βασικούς άξονες ανάλυσης, το 1980, ο Tony Watson πρωτοεκδίδει το παρόν εγχειρίδιο, το οποίο και σχεδόν αμέσως υιοθετήθηκε από πολλά βρετανικά πανεπιστήμια, και μέσα από αυτό προτείνει τα εξής: Πρώτον, η Κοινωνιολογία που ασχολείται με θέματα εργασίας, ως ένας ιδιαίτερος τομέας ή κλάδος της κοινωνιολογικής επιστήμης, αναλύει αυτά τα θέματα διευκρινίζοντας πάντα το κοινωνικό περιεχόμενο της δραστηριότητας των εργαζομένων, με τα συγκεκριμένα χαρα-

κτηριστικά και την κοινωνική δομή αυτής της δραστηριότητας. Το πρόβλημα για τον Watson δεν βρίσκεται στην ανάλυση της υλικότεχνικής υποδομής της βιομηχανικής παραγωγής, ούτε στο αν και κατά πόσον οι στόχοι ενός οργανισμού υλοποιούνται, αλλά στις σχέσεις εξουσίας, ελέγχου και εκμετάλλευσης του ανθρώπινου δυναμικού και στη σημασία και επίδραση της εργασιακής δραστηριότητας στους εργαζομένους.

Δεύτερον, η εργασία και η απασχόληση έχουν κοινωνικό χαρακτήρα αλλά και ιστορικό πλαίσιο. Έτσι, η Κοινωνιολογία και οι αναζητήσεις της θα πρέπει να συνδέουν και τα δύο με τις γενικότερες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούν, αλλά και με τις διαφορές που υπάρχουν με προγενέστερες περιόδους. Για τον Watson, η μισθωτή εργασία και η απασχόληση στον καπιταλισμό αποτελούν ένα ιστορικό σύστημα οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας με ιδιαιτερότητες σε διαφορετικούς οργανισμούς παραγωγής προϊόντων ή υπηρεσιών.

Τρίτον, πέρα από την καθιερωμένη ανάλυση της εργασίας, ο Watson ασχολείται με τη σημασία, τον τύπο και τις σχέσεις που αναπτύσσονται στην αγορά εργασίας, και ειδικότερα ανάμεσα στον εργοδότη και τον εργαζόμενο με την απασχόληση του τελευταίου.

Τέταρτον, μια κοινωνιολογική προσέγγιση της απασχόλησης στην καπιταλιστική κοινωνία θα πρέπει από τη μια πλευρά να συμπεριλάβει τις διάφορες μορφές άτυπης/ευέλικτης απασχόλησης, και από την άλλη πλευρά να συμπεριλάβει τις «αθέατες» πλευρές αυτής της απασχόλησης, δηλαδή αυτές που δεν αναφέρονται ρητά στη σύμβαση εργασίας.

Πέμπτο στοιχείο ανάλυσης του Watson είναι η έμφαση στην ανάλυση της κοινωνικής δράσης και των κοινωνικών συμπεριφορών των εργαζομένων μέσα στον εργασιακό χώρο. Μια τέτοια κοινωνιολογική προσέγγιση δίνει ιδιαίτερη σημασία στις αντικειμενικές και υποκειμενικές καταστάσεις, που κατασκευάζουν την έννοια της εργασίας, και στις προσδοκίες των εργαζομένων από τη δραστηριότητά τους.

Εγχειρίδια Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας

Πολύ πριν το εγχειρίδιο του Tony Watson, είχαν εκδοθεί διάφορα διδακτικά βιβλία για την εργασία στη βιομηχανική καπιταλιστική κοινωνία. Το κύριο μέρος της ανάλυσης αυτών των βιβλίων ήταν η κοινωνιολογική προσέγγιση της μεταπολεμικής βιομηχανικής κοινωνικής οργάνωσης, η ανάλυση της ανάπτυξης των επιπτώσεων της βιομηχανικής εργασίας στους εργαζομένους και η ανάδειξη κοινωνικής πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης. Τα περισσότερα εγχειρίδια αποτελούσαν συλλογές άρθρων ή μονογραφίες διακεκριμένων κοινωνιολόγων για τη σχέση της εργασίας με την κοινωνική στρωματοποίηση, το κράτος πρό-

νοιας, την κοινωνικοποίηση του πολίτη και την ανάδειξη προοπτικών κοινωνικής συναίνεσης ή εργασιακής ειρήνης και αντιπροσώπευσης σε εργασιακό και κλαδικό επίπεδο.

Το 1967, οι R.S. Parker, R.K. Brown, J. Child και M.A. Smith παρουσιάζουν την πρώτη σχεδόν συλλογική προσπάθεια προσέγγισης των αντικειμενικών και υποκειμενικών μεταβλητών που διαμορφώνουν την οργάνωση της εργασίας και της ζωής των εργαζομένων στον εργοστασιακό και ιδιωτικό προσωπικό χώρο. Στο εγχειρίδιό τους *The Sociology of Industry* (Η Κοινωνιολογία της Βιομηχανίας), από τις εκδόσεις Unwin Hyman, οι παραπάνω συγγραφείς προωθούν τη σύνδεση της κοινωνιολογικής θεωρίας με την επιστημονική έρευνα και τη συγκριτική μελέτη διαφορετικών βιομηχανικών κοινωνιών, όπως της Βρετανίας, των Η.Π.Α., της Ιαπωνίας. Πέρα από τα δομικά στοιχεία της εργασίας στις καπιταλιστικές κοινωνίες, το εγχειρίδιο παρουσιάζει τη σημασία της εργασίας και της επαγγελματικής ταυτότητας στην αναπαραγωγή των εργασιακών προτύπων και την ταξική και κατά φύλο στρωματοποίηση μέσα στην οικογένεια και μέσα στην τοπική κοινότητα.

Το θέμα της κοινωνικής στρωματοποίησης και της εργασιακής ταυτότητας κυριαρχεί και στον συλλογικό τόμο του P. Abrams (1978) *Work, Urbanism and Inequality* (Εργασία, Αστικότητα και Ανισότητα) από τον εκδοτικό οίκο Weidenfeld. Αυτό που ξεχωρίζει, όμως, και συμπληρώνει την προηγούμενη προσπάθεια είναι βασικά δύο πράγματα. Το πρώτο είναι ότι δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην ιστορικότητα της κοινωνικής στρωματοποίησης των επαγγελματιών και των εργαζομένων. Το δεύτερο είναι ότι το εγχειρίδιο αυτό προβάλλει τη σημασία που έχει για την Κοινωνιολογία της Εργασίας και της Απασχόλησης η κοινωνικοποίηση του εργαζομένου, το τι ορίζεται ως εργασία και τι όχι, και τι αποτελεί για τον εργαζόμενο την καλή, ποιοτική ή δίκαιη εργασία. Επίσης, θέτει στο προσκήνιο της κοινωνιολογικής ανάλυσης τη σημασία της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους εργοδότες και τους εργαζόμενους στην εφαρμογή της σύμβασης εργασίας, μεγάλο μέρος της οποίας αποτελείται από άτυπες απαιτήσεις και προσδοκίες των συμβαλλομένων μερών. Τα δύο αυτά θέματα επηρεάζουν πολύ την προοπτική στην οποία ο Watson εξετάζει την απασχόληση αλλά και την ανάλυση της εργασιακής ειρήνης στον εργασιακό χώρο, και το ρόλο που παίζουν οι άτυπες σχέσεις στην εφαρμογή της σύμβασης εργασίας.

Σχετικά με τη διοίκηση των γραφειοκρατικών οργανισμών και τα προβλήματα διαχείρισης των ιδιωτικών επιχειρήσεων, εκδίδεται το 1976 το εγχειρίδιο του R. Dubin, *A Handbook of Work, Organization and Society* (Πρακτικός Οδηγός για την Εργασία, την Οργάνωση και την Κοινωνία), από τις εκδόσεις Rand McNally, ενώ από μια αντίθετη πλευρά οι G. Esland κ.ά. (1975) στον τόμο τους *People and Work* (Ανθρώποι και Εργασία), από τον εκδοτικό οίκο Holmes McDougall, συνδέουν την εργασιακή οργάνωση με την πολιτική και τις κυρίαρχες ιδεολογίες. Στον συλλογικό τόμο των Salaman G. και Thompson (1973),

People and Organizations (Άνθρωποι και Οργανισμοί), η Βιομηχανική Κοινωνιολογία σχετίζεται με την ανάπτυξη σχέσεων, αντιλήψεων εξουσίας, διοικητικού πνεύματος και αξιών όχι μονάχα μέσα σε έναν οργανισμό, αλλά και γενικότερα μέσα στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο της λειτουργίας του οργανισμού.

Ταυτόχρονα με τις παραπάνω προσπάθειες προσέγγισης και ανάλυσης των προβλημάτων της βιομηχανικής καπιταλιστικής κοινωνίας, μια σειρά από σημαντικές μονογραφίες στον τομέα της Κοινωνιολογίας της Εργασίας αναπτύσσει τη σημασία των οργανισμών και των βιομηχανικών σχέσεων στην οικονομία και την πολιτική. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κοινωνιολογική προσέγγιση του Raymond Aron (1961) στο κλασικό πλέον βιβλίο του *18 Lectures on Industrial Society* (18 Διαλέξεις για τη Βιομηχανική Κοινωνία) από τις εκδόσεις Weidenfeld and Nicolson, καθώς και η μελέτη του Allan Flanders (1970), *Management and Unions: The Theory and Reform of Industrial Relations* (Διοίκηση και Συνδικάτα: Η Θεωρία και η Μεταρρύθμιση των Βιομηχανικών Σχέσεων) από τις εκδόσεις Faber and Faber του Λονδίνου. Ο Flanders επικεντρώνεται στην κοινωνιολογική μελέτη των συνδικάτων και τη σημασία που έχει η συλλογική διαπραγμάτευση για τη δημοκρατική λειτουργία και την κοινωνική συναίνεση σε μια πλουραλιστική κοινωνία. Ο Flanders προωθούσε στο εγχειρίδιό του τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του Talcott Parsons και του Dunlop, και συνέβαλε στη δημιουργία της ονομαζόμενης «*Σχολής της Οξφόρδης*» για τις βιομηχανικές σχέσεις, πιστεύοντας ότι μια Κοινωνιολογία των Βιομηχανικών Σχέσεων έχει ως κεντρικό στόχο της τη λειτουργία των οργανισμών και τη ρύθμιση της εργασίας στην κοινωνία.

Η ανάλυση του Raymond Aron, η οποία και σε μεγάλο μέρος της υιοθετείται από τον Tony Watson, θέτει τα βασικά όρια της κοινωνιολογικής σκέψης και της σχέσης που έχει η Κοινωνιολογία με την πολιτική και το κράτος. Αυτά τα όρια για τον Aron δεν βρίσκονται στις μεθόδους έρευνας και στα θεωρητικά μοντέλα ανάλυσης αλλά στην ανάδειξη από τους κοινωνιολόγους των κοινωνικών φαινομένων και προβλημάτων της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας. Αυτά μπορούν να εξεταστούν μέσα στα χαρακτηριστικά της δομής της βιομηχανίας και της οικονομίας (όπως στον καταμερισμό εργασίας και στην ιδιωτική ιδιοκτησία και την αγορά) και στο ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η βιομηχανική κοινωνία. Για τον Aron, μια κοινωνιολογική προσέγγιση των θεμάτων εργασίας και απασχόλησης στηρίζεται στην ανάλυση της βιομηχανικής κοινωνίας, των διαφορετικών τύπων της και των μοντέλων και φάσεων της κοινωνικής και οικονομικής της ανάπτυξης, καθώς και σε μια σειρά θεμάτων που έχουν άμεση σχέση με την οργάνωση της μισθωτής εργασίας και των αντικειμενικών συνθηκών που αντιμετωπίζει ο εργαζόμενος στο εργοστασιακό περιβάλλον. Αυτή η προσέγγιση έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ανάλυση του Tony Watson για το ρόλο της Κοινωνιολογίας στη βιομηχανική κοινωνία και για το πώς η κοινωνιολογική έρευνα μπορεί να φωτίσει και να ενημερώσει

την κοινωνία για τα προβλήματα που πηγάζουν από τον τρόπο οργάνωσης και από τους πολιτικούς στόχους και πρακτικές μέσα στην κοινωνία. Ο «σκεπτικισμός» του Αγον, το πλουραλιστικό δημοκρατικό πρότυπο οργάνωσης της κοινωνίας και το πώς διαφορετικές ομάδες εξουσιάζουν και διαχειρίζονται την οικονομία, φαίνεται ότι απασχολούν το συγγραφέα και στο παρόν βιβλίο.

Ιδιαίτερα σημαντική, επίσης, για τον Watson ήταν η μονογραφία του Allan Fox (1971) στο *A Sociology of Work in Industry* (Μια Κοινωνιολογία της Εργασίας στη Βιομηχανία) από τους Collier-Macmillan, και του Rose M. (1975) *Industrial Behaviour* (Βιομηχανική Συμπεριφορά) από τον εκδοτικό οίκο του Methnen. Η μονογραφία του Fox εξετάζει τη συμπεριφορά της κοινωνιολογικής επιστήμης στην κατανόηση της μισθωτής εργασίας και της βιομηχανικής οργάνωσης στη νεωτερική κοινωνία. Ο Allan Fox εισάγει στο αγγλοσαξονικό ακαδημαϊκό κοινό τη θεωρία της κοινωνικής δράσης (social action) του Weber που αργότερα ακολουθεί ο Watson στην ανάλυση της εργασίας για την κατανόηση της οργάνωσης της μισθωτής εργασίας και των συγκρούσεων στον εργασιακό χώρο. Από την άλλη πλευρά, η τελευταία μονογραφία αναλύει τις θεωρητικές προσεγγίσεις της εργασίας από την εποχή του F.W. Taylor και της Επιστημονικής Διοίκησης μέχρι το 1960. Την ίδια περίοδο παρουσιάζονται επίσης εισαγωγικά εγχειρίδια για τους σπουδαστές της Κοινωνιολογίας που αναφέρονται στην ανάπτυξη των οργανισμών και της Κοινωνιολογίας, καθώς και στην ανάπτυξη και ανάλυση των βιομηχανικών σχέσεων. Σε αυτό το θέμα σημαντική συνεισφορά στο χώρο της κοινωνιολογικής επιστήμης θεωρείται η ανάλυση του Chris Argyris (1972), *The Applicability of Organizational Sociology* (Η Εφαρμοσιμότητα της Κοινωνιολογίας της Οργάνωσης), που εκδόθηκε από το Πανεπιστήμιο του Καίμπριτζ, καθώς και η ανάλυση των Steward Clegg και David Dunkerley (1980), *Organization, Class and Control* (Οργάνωση, Κοινωνική Τάξη και Έλεγχος) από τους Routledge και Kegan Paul.

Στην πρώτη μονογραφία, ο Argyris αναλύει τις κοινωνιολογικές προσπάθειες κατανόησης της διαδικασίας οργάνωσης της εργασίας από τους θεωρητικούς Peter Blau, James Thompson, Charles Perrow και John Goldthorpe και David Lockwood. Η κριτική του βασικά επικεντρώνεται σε δύο σημεία: την επιστημονική οπτική των παραπάνω θεωρητικών της οργάνωσης της εργασίας για τους οργανισμούς και τη διάσταση των υποκειμένων της εργασίας μέσα στους εργασιακούς χώρους. Οι οργανισμοί άλλοτε παρουσιάζονται ως μια ολότητα με τυπικές διαδικασίες και πρακτικές, αφήνοντας ανεξερεύνητη την πλευρά των άτυπων πρακτικών και των επιμέρους δομών ενός οργανισμού ή οργάνωσης της εργασίας, και ταυτόχρονα οι εργαζόμενοι παρουσιάζονται ως παθητικά όργανα ενός συστήματος οργάνωσης της εργασίας, χωρίς φωνή και ιδιαιτερότητες. Η έμφαση στις δομές και στις τυπικές πλευρές της διοίκησης της εργασίας, για τον Argyris, από τη μια πλευρά αποκόπτει την Κοινωνιολογία από βασικά στοιχεία οργάνωσης της κοινωνίας (π.χ. κουλτούρα, πολιτική, θεσμούς) και κοινωνικοποίησης

του εργαζομένου, και από την άλλη πλευρά αποκόπτει την Κοινωνιολογία της Εργασίας και της οργάνωσής της από τις πιο σημαντικές μεταβλητές της: τα ίδια τα υποκείμενα και την κοινωνική συμπεριφορά τους.

Στη δεύτερη μονογραφία, αυτή των Clegg και Dunkerley, η οργάνωση της εργασίας και η ταξική και κοινωνική στρωματοποίηση αποτελούν στοιχεία της διατήρησης της εξουσίας, μέσω του ελέγχου αυτών που διευθύνουν έναν οργανισμό. Και οι δύο μονογραφίες αποτελούν σημαντικά στοιχεία της ανάλυσης της Κοινωνιολογίας της Εργασίας από τον Watson, ο οποίος και προωθεί μια θεωρητική προσέγγιση που συνδυάζει ένα πλαίσιο αλληλεπίδρασης, κοινωνικής δράσης των υποκειμένων και μελέτης των κοινωνικών συμπεριφορών στον εργασιακό χώρο (social action theory). Επίσης, στο θέμα των βιομηχανικών σχέσεων, οι μονογραφίες των Allen V.L. (1971) και Clegg H.A. (1976), στο *The Sociology of Industrial Relations* (Η Κοινωνιολογία των Βιομηχανικών Σχέσεων) από τον Longman, και *The System of Industrial Relation in Great Britain* (Το Σύστημα των Βιομηχανικών Σχέσεων στη Μ. Βρετανία) από τον Blacwell, αντίστοιχα, προσφέρουν τις πρώτες προσπάθειες συγγραφής εγχειριδίων για την ανάλυση της Κοινωνιολογίας της Οργάνωσης της Εργασίας, και ειδικότερα της αντιμετώπισης των εργασιακών συγκρούσεων μεταξύ εργατικών συνδικάτων και διοικήσεων. Ήταν η εποχή της αναζήτησης του ρόλου της Κοινωνιολογίας στο κράτος πρόνοιας, και της σημασίας της *συναίνεσης* στην ανάδειξη τρόπων και κοινωνικών πολιτικών διευθέτησης των βασικών συγκρούσεων στο χώρο εργασίας.

Η κρίσιμη περίοδος 1970-1980

Η περίοδος 1970-1980 αποτελεί μια από τις πιο βασικές στιγμές στην ανάπτυξη της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας, και κατ' επέκταση στη συγγραφή και στη θεωρητική κατεύθυνση του βιβλίου του Tony Watson. Αυτό το παραπάνω συμβαίνει διότι, τόσο στον ακαδημαϊκό τομέα όσο και στον τομέα της οικονομίας, η δεκαετία 1970-1980 αποτελεί τον «προθάλαμο» μεγάλων αλλαγών.

Στον ακαδημαϊκό τομέα, η αμερικανική επιρροή της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας στη Βρετανία, μέσω του Ινστιτούτου Tavistock στο Λονδίνο, και του προτύπου των Ανθρωπίνων Σχέσεων, όπως αυτές αναπτύχθηκαν στην περίοδο 1945-1950, βρίσκεται σε κρίση. Ταυτόχρονα, η Σχολή του Λειτουργισμού και οι θεωρίες του δομολειτουργισμού του T. Parsons αρχίζουν να μη γίνονται αποδεκτές στη Βρετανία για δύο βασικούς λόγους: ότι δέχονται a priori το καθεστώς και είναι συγκαταβατικές ως προς το υπάρχον status quo των επιχειρήσεων, ενώ ταυτόχρονα ξεετάζουν την οργάνωση της εργασίας ξεκομμένα από το ιστορικό, κοινωνικό και δομικό πλαίσιο παραγωγής της βιομηχανίας και της κάθε επιχείρησής της.

Ταυτόχρονα, μια σειρά από νέες εξελίξεις στην οικονομία, και ιδιαίτερα στην απασχόληση και στην οικονομία των αναπτυγμένων χωρών του καπιταλισμού ωθούσαν την Κοινωνιολογία προς νέες κατευθύνσεις. Αυτές οι εξελίξεις, όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Brown (1992), θέτουν ερωτηματικά στην ύπαρξη της βιομηχανίας και της πλήρους απασχόλησης σε μια βιομηχανική μονάδα. Η ραγδαία ανάπτυξη της ανεργίας, με την ταυτόχρονη μεταφορά (όχι απλώς κλείσιμο) των βιομηχανιών σε χώρες εκτός της Βρετανίας, δημιουργούν ερωτηματικά για την εμμονή της Βιομηχανικής Κοινωνιολογίας στην εξέταση της εργασίας στα πρότυπα της μεταπολεμικής κοινωνίας. Η εποχή των προγραμματικών πλήρους απασχόλησης, ήδη από το 1973-1974, φαινόταν ως παρελθόν και στη θέση της μια εποχή αποβιομηχανοποίησης, μαζικών απολύσεων και αλλαγής των ρόλων των μισθωτών εργαζομένων βρισκόταν σε εξέλιξη. Ιδίως όσον αφορά το τελευταίο, σχεδόν για πρώτη φορά στην ιστορία της μεταπολεμικής Βρετανίας, η μισθωτή απασχόληση άλλαξε «χέρια» και πλαίσιο. Την περίοδο 1971-1981, το γυναικείο εργατικό δυναμικό καταλαμβάνει όλο και περισσότερες θέσεις εργασίας ως μερικώς απασχολούμενο εργατικό δυναμικό, και σε περιοχές με παράδοση στην ανδρική πλήρους απασχόλησης εργασία αποτελεί πλέον μια μεγάλη μειοψηφία με ιδιαίτερες ανάγκες και σχέσεις με τα συνδικάτα (Brown, 1999). Αυτή η μεγάλη μειοψηφία δεν αποτελεί απλώς το 21% του βρετανικού εργατικού δυναμικού, ή αναλογικά το ένα πέμπτο των εργαζομένων με πλήρη απασχόληση, αλλά και κάτι πολύ πιο σπουδαίο. Αυτό είναι η επίσημη πλέον παραδοχή της έναρξης της ευέλικτης απασχόλησης και οργάνωσης της εργασίας στους πιο βασικούς και παραδοσιακά θεσμοθετημένους κλάδους της βιομηχανίας. Αρχίζει πλέον η εποχή της αμφισβήτησης πολλών εργασιακών θεσμών που στήριξαν την περίοδο ανάπτυξης της κοινωνίας αμέσως μετά τον πόλεμο. Μαζί με τη μερική απασχόληση και την ύπαρξη της φτηνής εργατικής δύναμης των μεταναστών, μια σειρά από νέες μεθόδους εργασίας, όπως το ευέλικτο ωράριο, η κατ' οίκον εργασία και η ανάπτυξη της υπεργολαβίας, αρχίζουν να επηρεάζουν τη ζωή των Βρετανών σε τομείς που χαρακτηρίζονταν μη διαπραγματεύσιμοι (π.χ. οι ρόλοι στο σπίτι, η θέση του άνδρα στην οικονομία και την πολιτική, και η συμμετοχή των μισθωτών στα βιομηχανικά σωματεία).

Μέσα σε ένα περιβάλλον αλλαγών στην εργασία, που έχει άμεση επίδραση στην προσωπική και κοινωνική ταυτότητα και τις σχέσεις των εργαζομένων, μια σειρά από νέες προτάσεις ή σκέψεις ανάλυσης αναπτύχθηκαν από τους κοινωνιολόγους και γενικότερα από τους κοινωνικούς επιστήμονες, που τους απασχολούσε η βιομηχανία και η μισθωτή εργασία. Μερικές από αυτές, που επηρέασαν και τον Tony Watson, ήταν οι έρευνες που διεξήχθησαν από το Πανεπιστήμιο Ashton στα τέλη του 1960 και στις αρχές του 1970, με κύριο άξονα τις σχέσεις μεταξύ κοινωνικού πλαισίου και οργανωτικής δομής της εργασίας στη βιομηχανία. Σε αντίθεση με τις μέχρι τότε αναλύσεις, η έμφαση του προγράμματος του Πανεπιστημίου Ashton (Pugh and Hickson, 1976, και Pugh,

Hickson and Hinings, 1971) τόνιζε τις διαφορές που παρουσίαζαν οι οργανισμοί που απασχολούσαν εργατικό δυναμικό, αφενός, και τη σημασία της ανάλυσης της ευέλικτης εργασίας, της γραφειοκρατικής οργάνωσης, και της ποσοτικοποίησης και στατιστικής μελέτης των οργανισμών, αφετέρου. Το κύριο ενδιαφέρον των ερευνητών του προγράμματος Ashton στράφηκε στη συστηματική ποσοτική μελέτη της δομής και του πλαισίου οργάνωσης της εργασίας μέσα σε επιχειρηματικούς οργανισμούς.

Την ίδια περίπου περίοδο, και μέσα από την ανάλυση των Goldthorpe και Lockwood (1969), αναπτύσσεται περαιτέρω η βεμπεριανή κατεύθυνση του Πανεπιστημίου Ashton, μέσα από τη συστηματική προσέγγιση του κοινωνικού πλαισίου της εργασίας, και ειδικότερα των παραγόντων που επηρεάζουν τις συμπεριφορές και απόψεις των εργαζομένων στο χώρο εργασίας τους. Με τις παραπάνω προσπάθειες προσέγγισης και μελέτης των απόψεων των εργαζομένων για την εργασία, ξεκινά η κοινωνιολογική μέθοδος ανάλυσης που ονομάζουμε *κοινωνική δράση* (social action), την οποία και υιοθετεί ο Watson. Σε αντίθεση με τη Σχολή του Λειτουργισμού, η μέθοδος ή θεωρία της κοινωνικής δράσης, που απορρέει από τον Weber και αργότερα από κοινωνιολόγους όπως οι Schutz, Cicourel, Berger και Luckman, υποστηρίζει ότι η Βιομηχανική Κοινωνιολογία είναι η επιστημονική προσέγγιση σχετικά με το πώς ο εργαζόμενος κατανοεί την εργασία και τον κόσμο γύρω από αυτή, πώς οι εργαζόμενοι αντιλαμβάνονται και συμπεριφέρονται στις καθημερινές δραστηριότητες των συναδέλφων γύρω τους, και πώς εξηγούν στους άλλους τις δικές τους συμπεριφορές (Brown, 1992: 161 και Grint, 1991).

Ο Watson, πέρα από τη θεωρία ή μέθοδο (όπως την οροθετεί ο Silverman) της κοινωνικής δράσης, επηρεάζεται και από άλλο ένα θεωρητικό ρεύμα της περιόδου αυτής, από τη μαρξιστική σχολή της διαδικασίας παραγωγής της εργασίας (labour process). Με την ανάπτυξη του κοινωνιολογικού διαλόγου γύρω από την κατεύθυνση των βιομηχανικών σχέσεων, το διπολισμό και κατακερματισμό των αγορών εργασίας, και το ενδιαφέρον των κοινωνιολόγων για την οργάνωση της εργασίας στις νέες συνθήκες (Brown, 1992: 167), εμφανίζεται μια νέα κριτική για την αναπαραγωγή της μισθωτής εργασίας στον καπιταλισμό. Αυτή η κριτική αρχίζει να παίρνει μορφή με την έκδοση των βιβλίων του Harry Braverman (1974), *Labour and Monopoly Capital* (Εργασία και Μονοπωλιακό Κεφάλαιο), του M. Burawoy (1978), *Manufacturing Consent* (Κατασκευάζοντας τη Συναίνεση), και H. Beynon (1973), *Working for Ford* (Εργαζόμενοι για τη Φορντ).

Οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις έπαιξαν μεγάλο ρόλο στη θεωρητική κατεύθυνση του Watson, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τον οδήγησαν σε μια πλήρη αποδοχή της μαρξιστικής σχολής. Η επίδραση των παραπάνω στο βιβλίο του Watson βρίσκεται σε δύο βασικά θέματα: τη σύνδεση της εργασίας με ένα κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο, και την αποδοχή ότι ο καπιταλισμός χρειάζεται και

τη μετατροπή της εργατικής δύναμης σε μισθωτή εργασία, προκειμένου να αναπτυχθεί το κεφάλαιο. Για να πραγματοποιηθεί το τελευταίο, χρειάζεται να υπάρχει μια διαδικασία «προετοιμασίας» του εργαζόμενου πριν από την απασχόλησή του στο εργοστάσιο και, ταυτόχρονα, μια διαδικασία ελέγχου και προσδιορισμού της εργασίας του μέσα στον εργοστασιακό χώρο. Η μαρξιστική σχολή οδήγησε τον Watson να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στη διαδικασία ελέγχου της εργασίας, και ειδικότερα στις σχέσεις απασχόλησης που αναπτύσσονται πέρα από τα τυπικά και συμφωνημένα καθήκοντα και υποχρεώσεις μεταξύ εργοδότη και εργαζόμενου, που αναφέρονται στη σύμβαση εργασίας (π.χ. ωράριο, μισθός, κατανομή εργασίας ή αντικείμενο εργασίας).

Αν η βεμπεριανή προσέγγιση έδωσε στον Watson τα θεωρητικά εργαλεία για την κατανόηση της σημασίας και το ρόλο που παίζουν τα δρώντα υποκειμένα στη βιομηχανική εργασία, η μαρξιστική προσέγγιση εδραίωσε αυτή τη σχέση των δρώντων υποκειμένων μέσα σε ένα πλαίσιο ελέγχου, εξάρτησης και κοινωνικοποίησης του εργαζόμενου στη μισθωτή εργασία μέσα στον καπιταλισμό.

Ιορδάνης Ψημμένος
Αθήνα 2003

Επιλεκτική Βιβλιογραφία

- Brown, R.K. (1992), *Understanding Industrial Organisations*: Λονδίνο: Routledge.
- Brown, R.K. (1999), «The challenge of the work of the future for the social sciences of work: A view from Britain», σελ. 59-81, στο Castillo, J.J. (επ. έκδ.), *El Trabajo del Futuro*: Μαδρίτη: Editorial Complutense.
- Grint, K. (1991), *The Sociology of Work: an Introduction*: Καίμπριτζ: Polity Press.
- Pugh, D.S., Hickson, D.J. and Hinings, C.R. (1971), *Writers on Organizations*: Χαμνοντσογούεθ: Penguin.
- Pugh, D.S., Hickson, D.J. (επ. έκδ.) (1976), *Organizational structure in its context*: Φάργνμπορω: Saxon House.

Ευχαριστίες

Ο επιμελητής της έκδοσης αυτής ευχαριστεί θερμά τον εκδοτικό οίκο *Αλεξάνδρεια* για την ολοκλήρωση του έργου, τη θερμή υποστήριξη και εμπιστοσύνη που έδειξε προς τον επιμελητή και τη μεταφράστρια, και την ευγενική συνεργασία που είχε.

Η κα Μαρία Καστανάρα επέδειξε σημαντική αφοσίωση στη μετάφραση του αγγλικού προτύπου. Η ευαισθησία προς τη χρήση της γλώσσας και προς τις ιδιαιτερότητες των κοινωνιολογικών όρων, καθώς και η προσέγγιση αυτών σύμφωνα με την ελληνική πραγματικότητα και το γλωσσικό αίσθημα του έλληνα αναγνώστη χαρακτηρίζουν την όλη προσπάθεια μετάφρασης.

Ιδιαίτερο ρόλο στην προσέγγιση του κειμένου έπαιξαν οι μονογραφίες: *Κοινωνική Πράξη και Υλισμός* (2000, Αλεξάνδρεια) της καθηγήτριας του Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου Μ. Αντωνοπούλου, και *Δομές και Ροές – Το φαινόμενο της κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας* (2001, Gutenberg) της καθηγήτριας του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου Κ. Κασιμάτη.